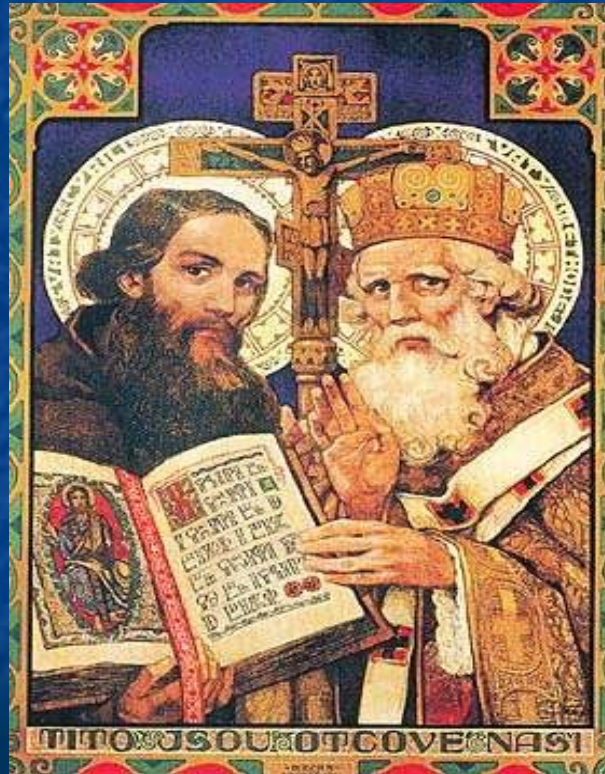

Původ staroslověnštiny, její nejstarší vývojové etapy a lokální diferenciace

Původ staroslověňštiny

- „**teorie moravská**“ – v první polovině 19. stol. V slavistice: základem jestaršího slovanského spisovného jazyka byl jazyk Slovanů moravských
- „**teorie panonská**“ – staroslověňština se opírá o jazyk Slovanů panonských, předků dnešních Slovinců, celé 19. stol., podporovali ji významní slavisté B. Kopitar a F. Miklošič
- „teorie **bulharsko-makedonská**“ – základem pro staroslověňštinu byla lidová nářečí Slovanů v okolí Soluně. Ještě J. Dobrovský mluví o staroslověňštině jako o „dialektu srbsko-bulharsko-makedonském“, definitivní uznání – na poč. 20. století V. Jagić

Vznik a první vývojové fáze staroslověnštiny

- **nejstarší etapa:** jazyk, do něhož přeložil Konstantin ještě v Byzanci evangeliář, *prastaroslověština, soluňská staroslověnšтина*
- Základem tohoto jazyka byl jazyk Slovanů z okolí Soluně, který Konstantin s Metodějem dobře znali
- Tato fáze není rukopisně doložena a podoba prastaroslověnštiny se jen rekonstruuje

Vznik a první vývojové fáze staroslověnštiny

- Druhá fáze: období velkomoravské, ***velkomoravská staroslověnština***, kdy „prastaroslověnština“ byla přinesena na Velkou Moravu a byla tu přizpůsobena domácímu živému jazyku
- Tento jazykový standard je prezentován tzv. **Kyjevskými listy** (KL nebo Kyj) – nejstarším známým rukopisem se souvislým textem psaným slovansky.

Kyjevské listy

Kyjevské listy

- 13 stran menšího formátu psaných hlaholicí
- obsah: mešní modlitby- tzv. sakramentář, je přeložen z latiny
- rukopis není přesně datován, klade se většinou do poč. 10. stol. Do Čech
- památku vydal V. Jagić

Charakteristické rysy velkomoravské staroslověnštiny

- Přesné zachování a rozlišování **jerů**
- Zachování a rozlišování **nosovek**
- Zavedení domácích střidnic **C, Z** za psl. *tj (*kt) a *dj místo prastaroslověnských střidnic k , g a na rozdíl od št, žd v bulharských památkách
- Koncovka - **ьтъ** v instr. sg. O-kmenů místo jihoslovanského -*омь*
- Pronikání tvarů gen. sg. os. zájmená 1.os. *mne* místo „klasického“ *mene*
- Pronikání předpony *vy-* místo jihoslovanského *iz-*

Charakteristické rysy velkomoravské staroslověnštiny

Obohacování lexika z místní slovní zásoby

Moravsko-panonský podíl v slovní zásobě se obecně uznává

- Moravo-panonismy: stsl. račiti (ráčiti), inokostь (vyhnanství) církv. termíny jako nedělja cvěťnaja (květná neděle)
- Speciální vrstvu moravsko-panonských elementů v stsl. textu tvoří slova původem latinského: komъkati (z lat. *communicare*) (přijímat), mъnichъ (z ř.-lat. *monicus* nebo *monachos*) (mnich), mъša (z lat. *messa*), kalk vьsemogyi (dle lat. *omnipotens*) (všemohoucí)
- S pokračujícími překlady z řečtiny pronikaly i nadále nové grécizmy: chitonъ (říza)

Velkomoravská staroslověnština

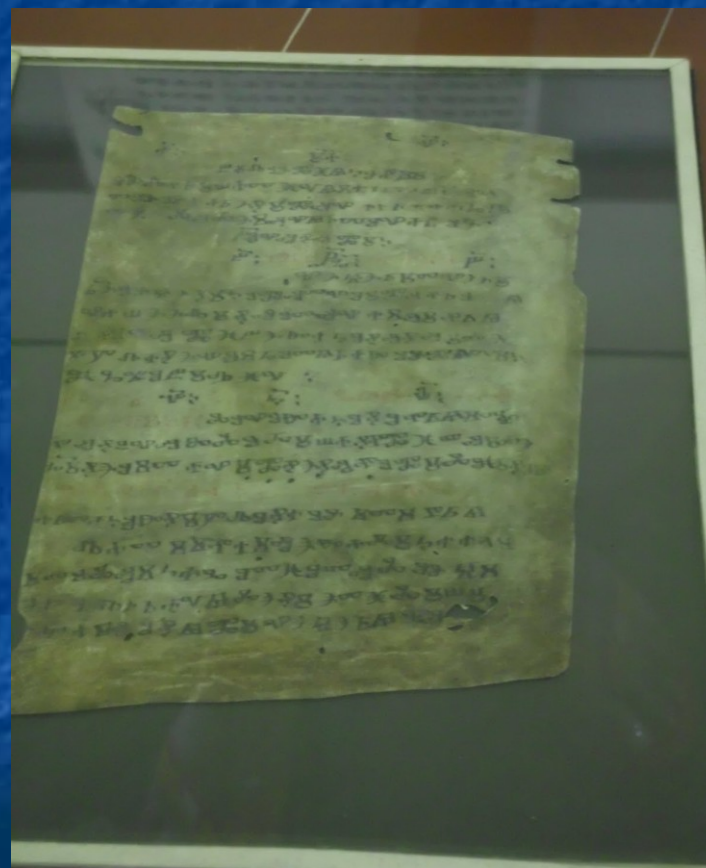
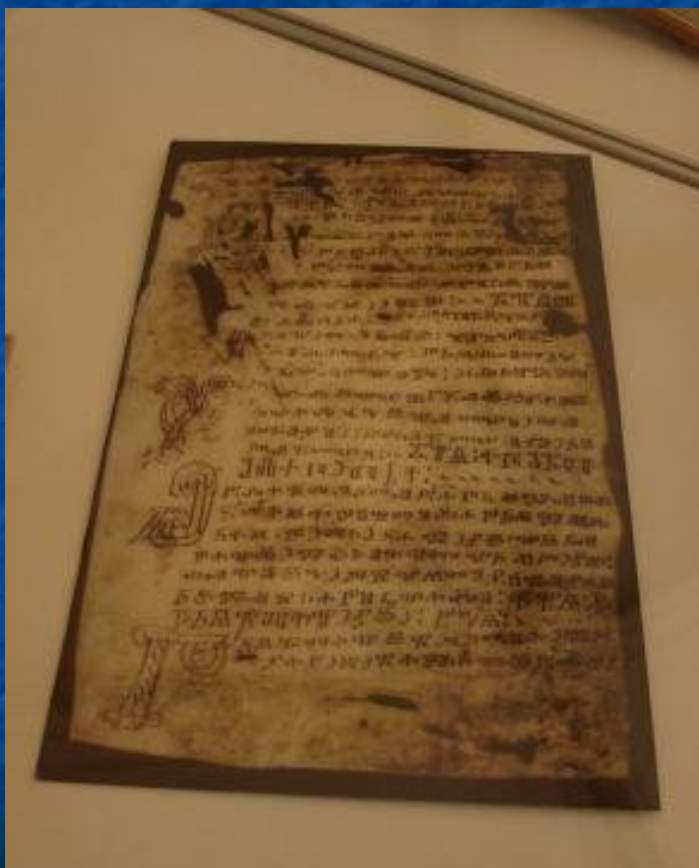
Velkomoravská staroslověnština:

- stala se východiskem celého dalšího vývoje nejstaršího spisovného jazyka
- po zániku stsl. písemnictví na Velké Moravě se vytvořilo několik lokálních navzájem odlišných redakcí (typů) staroslověnštiny

Staroslověnština české redakce

- Byla nástrojem písemnictví v Čechách v 10. a 11. stol.
- Rukopisně je prezentována jedinou další souvislou literární památkou – tzv. ***Pražskými zlomky hlaholskými***
- Dvě památky neliterární: *Glosy Jagičovy* neboli *vídeňské*, latinkou (primitivním pravopisem) vepsané do latinského rukopisu Bible (Vydal V. Jagić 1903), *Glosy Paterovy* neboli *svatořehořské*, resp. *pražské* – latinkou vepsané do rukopisu Dialogů Řehoře Velikého) Vydal A. Patera r. 1878)

Pražské zlomky hlaholské

Pražské zlomky hlaholské

- 4 porušené stránky psané hlaholicí v 11 stol.
- Obsah: liturgické hymny přeložené z řečtiny
- Je to opis z předlohy, která patrně prošla ruským prostředím, a předtím bulharskám
- Památku vydal P. J. Šafařík v r. 1857

Staroslověnština české redakce

Vyznačovala se stejně jako velkomoravská staroslověnština následujícími rysy:

- střídnice **C, Z** za psl. *tj (*kt) a *dj
- Střídnice **šč** za staré *stj a *skj – *na sudišči*
- Koncovka - **ьтъ** v instr. sg. o-kmenů
- Tvary typu *mne* v gen. sg. os. zájmená 1.os.
- zavádění předpony *vy-* místo jihoslovanského *iz-*

Staroslověnština české redakce

Ale míra „bohemizace“ byla větší:

- Prosazovalo se etymologické –dl- a –tl- na místě jihoslovanského -l- v klasické staroslověnštině: *modlitvami* vedle *molitvami*
- Potlačovalo se epentetické l, např. *země* vedle *přepolovlenie*

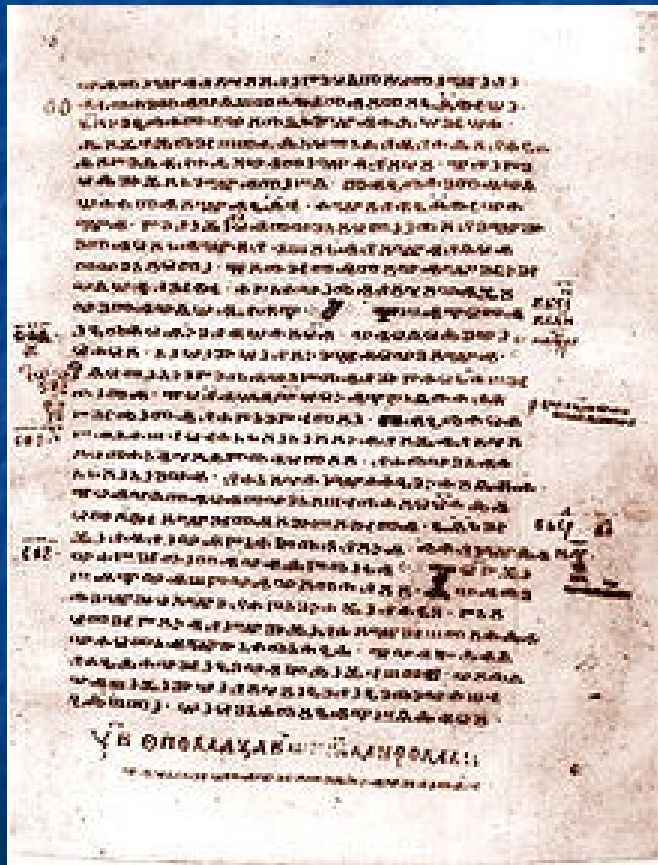
Staroslověnština bulharské redakce

- Výborně doložena celou řadou rukopisů z konce 10. a z 11. stol.

1. Památky hlaholské:

- *Codex Zographensis* (Zogr), obsah: čtveroevangelia, vydal v transliteraci cyrilicí V. Jagić 1879
- *Codex Marianus* (Mar) obsah: čtveroevangelia, vydal v transliteraci cyrilicí V. Jagić 1883

Codex Marianus, Codex Zographensis

- *Codex Assemanianus* (Ass) Evangeliář Assemanův, obsah je evangeliář (aprakos-evangelium)
- *Psalterius Sinaiticum* (PsSin) Žaltář sinajský, obsah je žaltář
- *Euchologium Sinaiticum* (EuchSin) Modlitebník sinajský, obsah je modlitby, texty církevněprávní a „služebník“ (litugriarium)

Památky cyrilské

- *Savvina kniga* (Sav) obsah je evangeliář
- *Vatikánský palimpsest* (Vat), obsah je neúplný text aprakos evangelia
- *Codex Suprasliensis* (Supr), obsah homilie a životy svatých
- Eninský apoštol (Enin) obsah e praxapoštol

Staroslověnština bulharsko- makedonské redakce

Texty této redakce tvoří **základní „kánon“** památek, jejichž jazyk je předmětem popisu v mluvnících a slovnících staroslověnštiny.

Charakteristické rysy:

- Zachovávání a rozlišování **jerů** (ale ne až tak důsledně jako v KL, v jednotlivých památkách se už odrážejí změny v živých slovanských dialektech – jejich vzájemné nahrazování, zánik anebo vokalizace (jesьь – jsem a jesьь – jsme)

Staroslověnština bulharsko- makedonské redakce

- Zachování a rozlišování **nosovky** en a on a jen a jon (pentь – č. pět, pontь - cesta)
- Střídnice **s** za ch při **2. a 3. palatalizaci** velár (douchь – o douse)
- Střídnice **cv** a **dzv** (i mmladší zv) za psl. kv a gv před ě, i diftongického původu (cvěť, zvězda)
- Střídnice **-l-** za původní **-dl-** a **-tl-** (velь – vedl, krilo – křídlo)
- Střídnice **št, žd** za psl. tj (kt) a dj (nošť, svěšta, mežda)
- Jihoslovanské střídnice za psl. **-tort-, -tolt-, -tert-, -telt-** - **trat, tlat, trět, tlět** (gradь, glava, brěgь, mlěko)

Staroslověnština chorvatské redakce

Jen dvě památky

- Hlaholské listy vídeňské, obsah je sakramentář
- Bašćanská ploča, nápis na kamenné desce v kostele na ostrově Krku

Panonská (slovinská) redakce staroslověnštiny

- Staroslověnština jako nástroj literární tvorby byla na panonském území užívaná jen v letech 869-873
- Tvořila jakousi variantu staroslověnštiny velkomoravské
- Na panonském území vznikl rukopis psaný primitivním pravopisem latinkou – Frizinské zlomky